

Hemtentamen

Människan som samhällsvarelse, halvfart, ht 2009

Pedagogiska Institutionen

Umeå Universitet

Ylva Larsson

581027-2905

Praktiskt förnuft av Pierre Bourdieu

*Mot reduktionen till en medveten kalkyl ställer jag den ontologiska samverkansrelationen mellan **habitus** och fältet. Mellan agenterna och den sociala världen finns en samverkansrelation som är infra-medveten och infra-språklig: när agenterna handlar använder de ständigt teser som de inte har formulerat som teser. Är det verkligen så att människors handlande alltid har som mål, det vill säga som syfte, själva målet, det vill säga ett konkret resultat? (...) De sociala agenter som har känsla för spelet, som har införlivat en mängd praktiska perceptions- och distinktionsmönster som fungerar både som verktyg för att konstruera verkligheten och som principer för att betrakta och dela in deras eget universum – behöver inte ställa upp målet för sitt handlande. De är inte några **subjekt** som står inför ett objekt (eller än mindre ett problem) som de tagit ställning till efter intellektuell överläggning.. (Bourdieu: 1999, s. 130)*

Presentation av teoretikern o teoritraditionen:

Pierre Bourdieu (1930-2002) från liten by i franska Pyrenéerna, en by som han senare använde för sociologiska studier. Känd för att ha studerat gåvo- och äktenskapstraditioner hos berberfolket kabyllerna i Algeriet och för att ha kategoriserat olika former av kapital, utöver den som har med ekonomi att göra.

Främst handlar dessa om kulturellt kapital, socialt kapital och det överordnade symboliska kapitalet. Bourdieu menade att skolsystemet konserverade kapitalägarna såtillvida att en student från en miljö med lågt kulturellt kapital sällan kom i åtnjutande av kulturellt kapital, genom att inte komma in på skolorna där detta frodades bäst.

På detta följde att studenten ifråga inte heller ökade sitt sociala kapital. Det sociala kapitalet fungerar emellertid på båda hållen; för att bli respekterad i ett visst socialt sammanhang behöver man kunna koderna, språket och samtalsämnena; tala med bönder på bönders språk och med lärde män på latin.

Det symboliska kapitalet är förenat med respekt och heder. Intressant för den som sett det senare ordet skamfilas i svensk nutid är att här förstå bakgrunden till dess betydelse. Även Shakespeare gav hedern viss betydelse; "They are all honourable men" (Julius Ceasar).

Bourdieu hade en teori om praktiskt förnuft. Det är ur en föreläsning om denna som citatet i inledningen är hämtat. Praktiskt förnuft handlar om att handla utan föregående tankemässig planering. Spelarna eller agenterna, som Bourdieu växlar mellan att kalla dem, har inget uttalat mål för sitt handlande.

Bidrag till förståelsen för hur människan formas och förändras:

Människan fattar en mängd ständiga beslut i tillvaron. Teorin om praktiskt förnuft blir en vattendelare mellan teoretikern och praktikern och ett instrument för att båda ska förstå varandra. Vilka detaljer är nödvändiga att förstå? Vilka är fullständigt onödiga? För vem? I vilket sammanhang? Hur bryter man ned en handling i smådelar? Hur gör man ett sammanhang av smådelar? Hur förstår den logiske forskaren och den praktiske logikern varandra?

Redogörelse för relevanta begrepp:

Bourdieu talar om samverkan mellan habitus och fältet. Habitus blir här fönstret, eller filtret, genom vilket agenten tar emot information, bearbetar den och därefter handlar. Filtret är förstås färgat av den kulturella och sociala bakgrundens egenskaper, där de tidigare intrycken har större betydelse än de senare i livet. Habitus uppmanar inte till äventyrligheter, utan stagnerar gärna agenten i en bekräftande position. Enligt Bourdieu är individens fria val mest skenbart.

I fråga om praktiskt förnuft är habitus som en öppen linje mellan information och handling. Agenten behöver ingen intellektuell överläggning med sig själv för att bearbeta informationen, habitus står i direktkontakt med fältet.

Det kursiverade ordet subjekt i citatet ovan (p g a formen här fet kursiverad) kan här stå både som det grammatiska fenomenet som betecknar en agerande varelse, men också i betydelsen undersåte. Agenterna hyser ingen överdriven vördnad inför faktorerna de har att förhålla sig till, de är närvarande i nuet och i den omedelbara framtid som de är på väg att påverka.

Koppling till egen erfarenhet, tidningsartikel eller annan inspirationskälla:

Det praktiska förnuftet skulle kunna likställas med idrottens automatisering av teknik ("sväng på hinder som du svänger en bil i en korsning, utan att tänka på vilka pedaler och spakar du använder och hur du vrider ratten"). Här finns ingen tid att fundera, ögonblicket skulle gå förbi.

Det är väl kanske inte riktigt så Bourdieu menat, eftersom hans studier övervägande rört sig kring strategier kring äktenskap. Modernt uttryckt skulle man kunna säga att praktiskt förnuft går på magkänsla, ett tag kallades det intuition. Det finns de som studerat hjärnans funktioner och hävdar att intuition är hjärnans sätt att meddela att de där 80 procenten av kapaciteten som vi inte använder medvetet, men som lagrat allt och bearbetar det ständigt, nu har arbetat färdigt med ett problem och försöker säga hur vi ska handla. Den som inte själv tvunget vill reflektera och analysera får svaret serverat och kan använda sitt praktiska förnuft.

Relaterad infallsvinkel

En smidig relaterad infallsvinkel hade varit teorin om rational choice, men jag lämnar den därhän, eftersom den inte behandlats i kursen.

I stället väljer jag Foucaults teori om bio-makt, en större utmaning, dessutom.

Michel Foucault definierar bio-makten som något som lägger beslag på livet från början till slut. Bio-makten ska ha genererats sedan 1600-talet och handlar både om att reglera befolkningen och disciplinera individen. Foucault utvecklar tankegången vidare till vad han kallar mikro-makt. Denna verkar i vardagen, i människornas vardagliga situationer.

Mikro-makten är inget statligt påbud, men på ett subtilt sätt är det statens legitimitet som bekräftas genom relationer i samhället. Dessa kan vara relationer mellan könen, mellan samhällsklasser, mellan inflyttade och infödda.

Ritualer är viktiga i sammanhanget. Foucaults teorier om fängelsestraffet och om könet ger ritualer kring övervakning och bekännelse, som främjar makten i västerländskt samhälle.

Vitsen med övervakning är att den övervakade inte vet om han eller hon är övervakad i stunden. Finns det övervakning kan man vara övervakad när som helst, inte alls eller hela tiden. Men man vet inte. Därför uppför man sig för säkerhets skull som om man vore övervakad.

Könet hanteras, enligt Foucault, på två olika sätt, beroende på var i världen man har sin kultur: som kärlekskonst, med sanning ur själva njutningen (andra kulturer än vår) och som maktmedel, där bekännelsen är central (vår kultur). Bekännelsen härrör från bot och bikt, som fortfarande tillämpas i katolska traditioner, och i dag även inom terapiformer.

Likheterna med Bourdieus praktiska förnuft ligger, som jag ser det, främst i övervakningen. Som Foucault säger, tillämpas den inte bara på fängelser, utan på militära anläggningar, på skolor, sjukhus och fabriker.

Man lär sig ett uniformt system, där tanken emellanåt får bli överflödig. Man lär sig inte bara att lyda order, man lär sig att handla med automatik. Frågorna Varför gör jag detta? och Behöver jag förstå varför jag gör detta? var säkert mindre önskade förr på de nämnda institutionerna än i dag, men i Foucaults tid stämde säkert jämförelsen rakt över.

Att övervakning inte hör samman med fria individer och fritt tänkande är tämligen självklart. Parallellen mellan fritt tänkande och praktiskt förnuft inte inte lika klar, men den finns där. Omvänt blir det lättare att se, att det praktiska förnuftet saknar den intellektuella inre överläggningen för att bearbeta information. I förlängningen kan man tänka det praktiska förnuftet som ett resultat av hjärntvättning. Hjärntvättning är gärna en del av övervakning; en lydiga befolkning.

Kontrasten kan även den ses i övervakningen, också i bekännelsen. Ifråga om båda fenomenen kan det tänkas att det praktiska förnuftet helt enkelt är för okänsligt för att ta till sig den känsla av skuld som krävs för att manipulera en population eller kultur med övervakning och bekännelse. En viss känslighet krävs för att uppfatta nyanser hos andra viljeyttringar än ens egen, och är riktningen inför framtiden inte ett tankeobjekt utan endast en närvaro i nuet, kan det som driver andra i fråga om övervakning och bekännelse bara passera förbi den som är utrustad med praktiskt förnuft. Bourdieus agenter hyser ingen särskild vördnad inför faktorerna, de är bara närvarande i nuet och i den omedelbara framtiden.

Ytterligare ett perspektiv, som väl inte är mindre närbesläktat, men från en annan infallsvinkel, är Max Webers Verstehen-metod. Han menade att vi ägnar mindre intellektuell energi åt det vardagliga handlandet än när det finns en mer uttalad avsikt bakom det.

Weber talar om aktuell förståelse och förklarande förståelse. Aktuell förståelse är den omedelbara förståelsen, den som vi hanterar genom ritualer, som vi är bekanta med, eller genom att den talar till våra känslor. Förklarande förståelse är en intellektuell förståelse, där vi får lägga tankekraft.

Likheterna ligger i det automatiserade; praktiskt förnuft jämfört med aktuell förståelse. Den aktuella förståelsen genereras av ritualer – Weber anger ett särskilt beteende vid kyrkobesök, men man kan också tänka sig hälsningsceremonier, trafikregler och teknik inom idrott – som kan jämföras med Bourdieus agenter närvaro inför framtiden. Liksom inom praktiskt förnuft finns det teser, som inte är formulerade som teser.

Den aktuella förståelsen bygger också på känslor och inlevelse, och likheterna blir här större, eftersom vi då är inne på magkänsla och intuition. Liksom inom praktiskt förnuft finns det inget uttalat mål för handlandet. Motsatsen hos Verstehen-metoden är förklarande förståelse, där det finns en avsikt.

Kontrasterna finns också gentemot ritualerna, även om dessa utgör likheter. Bourdieus agenter tycks mig inte vara så mycket för ritualer. De använder teser som de inte har formulerat, men frågan är om dessa teser är långlivade. Agenterna har känsla för spelet, och spelet ändrar sig efter förutsättningarna, det är i anpassning och flexibilitet deras styrka ligger.

Weber kan sägas gå ett steg längre, för att möta agenterna på den förklarande förståelsens fält. Han har ansetts förgå sin avsiktsfulla förklarande förståelse med empati, och tar därmed ett steg tillbaka in på känslornas område.

I skenet av hur människan formas som samhällsvarelse blir Foucaults bio-makt en obehaglig påminnelse om hur människor påverkar och påverkas i syfte att nå ett önskat uppträdande.

Här kan Bourdieus agenter – på grund av att de inte tänker efter före, som en trafiksäkerhetskampanj löd – antingen bli lydiga redskap eller helt opåverkade.

Webers Verstehen-metod känns lite snällare, och mer beskrivande än handbok för manipulation. Här utbyter man meningslösa hälsningsfraser enligt ett inlärt mönster, reagerar på sin känsla om något verkar tokigt och när det finns en avsikt använder man intellektet.

Referenser

Andersen, H & Kaspersen, L B (Red.). (2003). *Klassisk och modern samhällsteori*. Lund: Studentlitteratur.

Backman, J. (1998). *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur.

Bourdieu, P. (1999). *Praktiskt förnuft, Bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos.